

MINDENSÉG ÉS KÖLTÉSNET

Juhász Ferenc újabb verseiről

Juhász Ferenc eposzait olvasva valósággal lenyűgöz a világról — az anyag természetéről és alakzatairól, az élő szervezetek felépítéséről és működéséről, a kozmikus jövő „futurológiai” lehetőségeiről — kialakított költői kép gazdagsága, e költői kép látomásokat is átszövő tudományos hitele. Mindez elképzelhetetlen a rendszeres és szerves készülődés nélkül, a tanultság, a munka és az ismeretszerzés napi erőfeszítései nélkül. A vers valóban ünnep itt, amit a felkészülés köznapjai tesznek lehetővé: tömördek olvasás, cédula, jegyzetelés. Juhász Ferenc azok közé az alkotók közé tartozik, akik mintegy előre megtervezik pályájukat, s akiknek egy-egy művében valamely időszak teljes költői — tematikus és formai — hozadéka kap foglalatot. Egyik nyilatkozatában arról beszél, hogy a költőnek rendszeres munkával kell dolgoznia versein: „a költő — mondja — gyűjtőgető is, részlet-faragó, erecske megfigyelő, s minden anyagot, lírait és emlékezetit, történelmit és természetit, lét-fejlődéstörténetit főlhalmozva esetleg évekkel-előre elhelyezi egy mű vagy a művek adott helyén. S ez érvényes a művek egymásutánjára is.”

A magyar líra hagyományos költőfogalmát tehát egy modernebb ideállal cseréli fel: az ihletettséget kiegészíti a tervezgetés, az anyaggyűjtés és a komponálás feladataival. Vagyis a „poeta doctus” (ennek is egy „filológus” következetességgel dolgozó fajtájának) magatartásával, hivatásával, etikájával. Vátesz helyett látomásainak mérnöke kíván lenni: olyan mester, aki a műhelymunka és a látomás kölcsönösségét, egymásra ható, egymást mozgósító dialektikáját hirdeti. Az ihlet fogalma ezért a műhely fogalmával párosul, mondhatnók, azonosul. „A megtervezett költészet — vallja Juhász — olyan *állandó ihletettség*, amikor a világegyetem állandóan jelen van nyüzsgő létezőivel és elképzeltjeivel, gomolyogva és lobogva, s egy-egy részlet a kristályrend alkalmazkodási és szerkezeti törvényei szerint keresi helyét, megfelelési helyét a lét-fán, valahogy úgy, ahogy a fejlődéstörténeti ábrázolásokon a létezés törzsfáján tűnődik egy-egy létező.”

Juhász tehát „megtervezi” költészetét: természettudományos — biológiai, anatómiai, fizikai, csillagászati — anyaggyűjtéssel készül verseire. Mindaz érdeklő és foglalkoztatja, ami a létezés megismerhetővé teszi. Innen szokatlan természettudományos érdeklődése, ezért kerültek könyvespolcára az orvosi szakfolyóiratok, a tudományos kézikönyvek és lexikonok. Minden tudást — a létezésre és az életre vonatkozó információt — össze akar gyűjteni, fel akar — és fel tud — használni eposzaiban. Mi okozza a tudás eme költőnél szokatlan vágyát, a teljesség szomját, a megismerés és összefoglalás ingerét? Juhász úgy érzi, hogy az emberi történelem kritikus pillanathoz érkezett. E kritikus pillanat az atombomba megjelenésének, az általános pusztulás lehetőségének pillanata. Valóban szívszorító korforduló, az egész történelem fordulata, midőn az ember — ha sorsa úgy alakul — el tudja pusztítani önmagát.

E kritikus pillanatban, átélve a végső pusztulás lehetőségét, fel lehet és fel kell mérni az emberi létezés teljes körletét, ember és természet kölcsönösségének titkait, az emberi megismerés által birtokba vett világmindenséget. Az atomhatalm vízióinak szorongatásában el kell mondani mindazt, amit a költő az emberről mondani tud. Különös „fordított” homéroszi pillanat ez: a görög eposzköltő egy kultúra kezdetén, az európai civilizáció születésének verőfényes napjaiban gyűjtötte össze érvényes költői alakzatba a körülötte élő világ valamennyi számontartható elemét. Juhásznak ellenkezőleg egy kultúra mindennél nagyobb és végzetesebb válságának idején kell sum-

mázni azt a világot, amit a modern ember birtokol. Ez az összefoglalás jelenti költészetének legnagyobb — csak világirodalmi mértékkel mérhető — vállalkozását. S ennek az összefoglalásnak az igénye serkenti új meg új feladatokra: *A Szent Tűzözön regéi*, a *Gyermekdalok* és az *Anyám* című eposzaiban.

A Juhász-eposzokban tehát a létezés valamennyi körzete, rétege és törvényszerűsége megjelenik. De nemcsak jelen vannak a valóság és a lehetőség ábrái, hanem drámai rendbe is szerveződik az élet, a valóság, a létezés. Miként minden igaz és nagy drámában, a tragikus konfliktus élet és pusztulás között feszül. Juhász, csakúgy mint korunk embere általában, szorongással tekint azokra a borzalmakra, amiket egy atompusztulás esetén ígér a tudományos előrelátás és rajzol fel a képzelet. A rádióaktív haiál penészgombáit látja szorongó vízióiban. „Egyetlen temető lesz a Föld?” — kell kérdeznie. Az emberiség, a kultúra, az ember által létrehozott „második természet” pusztulásának látomása gyötri. „A világ-veszteségről szölok én — olvassuk. — A teljes létpusztulásról. A Földgolyó-halálról. A soha-többé-nincs-virágzás-Lehetőségről! Fölrajzoltam én üszkös és kormos és parázs-sistergő szavaimmal, véres vérző hajakkal és még-lüktető velővel, bőrhártyás embercsontszilánkokkal és szőrökkel teleragadt szavaimmal a Jövő Rémmület-térképét a Jelenre” — olvassuk *A Költészet és a Jövő* című összefoglaló-visszatekintő hitvallásban.

Juhász a pusztulás látomásaival viaskodik, de mindenkor az élet mellett tesz hitet: *Az éjszaka képeinek* feloldást kereső katharizálásában éppúgy, mint *A Szent Tűzözön regéinek* fájdalmas elégiájában vagy a *Gyermekdalok* tragikus mitoszaiban. Bármilyen különösnek tetszik talán, a halál és a felzaklatott biológiai létezés látomásainak énekese egyúttal az életöröm és az emberi boldogság, sőt a kozmoszt átlengő „mindenség szerelmének” hírnöke. „Ó, amíg élek, zengjen énekemben: szabadság, munka, öröm, szerelem” — hangzik fel egyik korai versében, az *All még a házban* az a fogadalom, amelyhez valójában a halál-víziók és a pusztulás-eposzok ellenére is mindvégig hű maradt. Költészettana, amelyet a *Tékozló ország* verseiben fogalmazott meg, az értelem és az ember küldetésébe vetett hit eszményeit — Juhász eszmei szótárában talán az emberi létezés legjelentősebb fogalmait — szegzi szembe a természet és a történelem káoszával, burjánzásával és közönyével:

*Az értelem! Mert azt akarjuk, hogy ne vak ösztönök uralják szívünket,
ne az anyag ős-törvénye, láza, ős-bűne, vérengzése és bujasága,
ne a mindenség szállni-vágyó virágpóra, az ágyék paráznasága,
az egymást faló, s egymásban-boldog érzékiség igázzon le minket.*

*Ne a buja kristályok násza, csillagok tapadása, sejtelmek rettenete,
a sejtek kocsonya-láza, a világűr mibennünk, babonák varázsa,
ne a táltosok hazudozása, idegeitünk fény-érzékeny máza,
de a rendezésben rejlő értelem legyen az ember végső igézete!*

*Az ember legyen úrrá a mindenség magányán: ez a sorsa!
S az ember magányát oldja fel a mindenség hite.*

S ugyanilyen élet-himnuszok, közvetlen vagy közvetett reménység-vallo-mások hangzanak fel újabb verseiben. Ma már különösnek tetszik, hogy *Az éjszaka képeit* megjelenésének idején pesszimizmussal vádolta meg a kritika, s hogy a költő magyarázatra kényszerült. Magyarázatát azonban érdemes idézni ma is. Juhász szavai szépen és igazul világítják meg a költemény reménykedő, a léthez ragaszkodó indulatát. „*Az éjszaka képeiben* — írja *Természet és költészet* című esszéjében — nincs pesszimizmus. *Az éjszaka képei* a konok világ-szorongásnak, a lét-szeretetnek, a világegyetem-aggodalomnak mámoros kimondása”. S ez a gondolat illik *A Szent Tűzözön regéire* vagy a *Gyermekdalokra* is. Juhász felidézi ugyan az emberiség pusztulá-

sának rémképeit, de sohasem egyezik ki velük, sohasem fogadja el őket; mindig a sírálás és a tiltakozás hangfekvésében közli látomásait. És ahogyan a létezésről beszél, az mindenképpen az emberi világ szépsége és fenntartóhatósága mellett mozgósítja a szíveket. A létezésről — a kozmikus, a biológiai és az emberi létről — írott himnuszok az élet védelmének imperatívuszát sugallják. Ezért hiheti ő is, hogy rémképeit sohasem fogja megismételni a valóság, hogy az emberiség elkerüli a legfőbb rosszat, hogy világunk és kultúránk minden fenyegetés ellenére fennmarad. „Nemcsak agyam — írja *Halál a halandókért* című vallomásában —, de minden idegszálam és sejtjem vallo-mása, hogy az emberiség békében fog élni még hosszú évezredekig...”

Az emberiség pusztulásának fenyegető problémáját a költői és etikai helytállás szférájában, s az emberi szívek mozgósításának feladatában — legalábbis a személyes magatartásra vonatkozóan érvénnyel — megoldotta tehát, illetve előre lépett a megoldás felé. (Hiszen az egyes ember ezt sohasem oldhatja meg.) A személyes halál kihívása — az a kérdés, amelyre valamiképpen minden művésznek, sőt minden gondolkodó embernek meg kell felelnie — azonban továbbra is adott. Ezt a kihívást Juhász két módon próbálja leküzdeni: a gondolkodás — egy racionalista életfilozófia — és a költészet — egy szakrális cselekvés — révén. A gondolkodás arra kényszeríti, hogy a halált az élet kiegészítőjének tekintse, amely éppúgy beleilleszkedik a létezés hatalmas rendjébe, mint a születés vagy az életadás. Sőt arra a gondolatra is eljut, amire az egzisztencializmus etikai gondolkodása már logikusan eljutott (pl. *Sartre* filozófiájában vagy *Simone de Beauvoir* bölcséleti regényében: a *Tous les Hommes sont mortels*-ben); tudniillik annak felismerésére, hogy az ember számára az etikai értékek kialakításának s egyáltalán a cselekvésnek a lehetőségét az élet végelessége adja. Vagyis a halálnak alapvető szerepe van az erkölcsi értékek hierarchiájának kialakításában. *A költészet hatalma és reménye* című esszévers ezt így fogalmazza meg: „A folyamatos haláltudat nem a rossz, de éppen a jó cselekvés biztosítéka.” *A Gyermekdalok* pedig ekként ad alakot Juhász felismerésének: „halál nélkül nincs bizonyosság, halál nélkül /nincs lehetetlenség, halál nélkül irgalom hiába, halál nélkül/ a Mindenség gyáva...”

A személyes halál másik „ellenszere” pedig a költészet: a Tiszta Dal. Juhász világában a költészet komplex értelmet nyer, egy szakrális-orfikus szertartás eszköze lesz. A költészet Juhász számára is — mint annyi modern költőnél — metafizikai aktivitás, s mint ilyen, küzdelem a pusztulás, a semmi ellen. „A költő az életért beszél, a szép reményért s a mégsebb-lehetetlenért — mondja *A költészet hatalma és reménye* soraiban. — Beszél a Pusztulás ellen, a sivatag-bánat ellen. A halál ellen a szép halálért.” A két áramkör, amely a halál ellen termeli az élet energiáját — a filozófikus és a szakrális-orfikus — az imént idézett gondolatban zárul: Juhász számára a költészet, vagyis a küzdelem és a cselekvés, a méltó élet feltétele. Általa lesz az emberi sors értelmes küldetés és az elkerülhetetlen vég — ha már a küldetés betöltetett — emberhez illő szép halál.

Juhász Ferenc költői univerzuma annyira különleges és személyes, hogy valósággal a magyar lírának egy új típusát képviseli. Nem illeszkedik költészetünk hagyományos fejlődési alakzatai közé, noha természetesen nem függetleníthető a folytonosságtól, a hagyományban testet öltő alakzatoktól. A magyar vers, miként általában az európai líra, a kifejezni kívánt anyag (érzés vagy gondolat) legfontosabb elemeit választja ki, s ezeket valamilyen verslogikai szabály szerint zárt és arányos struktúrába szervezi. Ez a vers tehát *analitikus*: a költő válogat és komponál. Juhász „hosszú versei” ezzel szemben *szintetikusak*: költőjük a teljesség valamennyi — vagy megközelítőleg valamennyi — elemét sorakoztatja fel, s ezeknek nevet ad. Két különböző lírai típusról van tehát szó. A szintetikus alakzat általában a keleti költészetben — az ind eposzban, az Ószövetségben, a finn-ugor és szamojéd mítoszokban, a Kalevalában, a türk és kazah hősi énekekben — otthonos.

Ismeretesek Juhász költészetének és a finn-ugor archaikus örökségnek kapcsolatai; a *Szarvas-éneket* elemezve többen is rámutattak ezeknek a kapcsolatoknak a fontosságára és termékenységére. A szintetikus modellnek azonban nemcsak az ősi keleti örökségben lehetnek forrásai, hanem a modern költészetben is. Juhász maga arról beszél, hogy a költészet hivatása az összefoglalás: „Igen, jó lenne — olvassuk *Válaszok a költésze-tről* című nyilatkozatában — (és kellene) hatalmas összefoglalást adni versben minden tudásnak és létezésnek, hiszen a lírai összefoglalás semmiképpen sem azonos a természettudományival, vagy filozófiával. A líra: összefoglalás.” Az az enciklopédikus lírai igény szólal meg itt, amely a modern európai költészetből már ismerős...: Ezra Pound Canto-i, Eliot nagy verskompozíciói vagy az amerikai beatnik-költők, pl. Ginsberg (az *Üvöltés* hatalmas feldúsított mellérendeléseire gondolunk) és Corso művei igazolják ezt az igényt. Juhász ugyanezt a vállalkozást folytatja a maga módján: személyes univerzumának komplex és szintetikus összefoglalásában. S ezzel egyszersmind azt a — lehangsúlyosabb formában Németh Lászlónál megfogalmazott — várankozást is betölti, amely költészetünket „bartóki szintézisre”, vagyis az archaikus és a modern elemek, hangnemek, technikák és poétikák egyesítésére kívánta mozgósítani.

Juhász a lírai eposz műfaji alakzatában valósítja meg a szintetikus poétikát. Az eposz az antikvitásban, de a barokkban vagy a romantikában is, a világmagyarázat vagy a nemzetközi történelem-magyarázat eszköze. Tehát mindenképpen a totális összefoglalás, a szintézis műfaja. Ezek az eposzok — Homérosztól Tassóig és Zrinyitól Vörösmartyig — hagyományosan epikusak, történetiek. Juhász eposzai viszont líraiak: a lírai világ totalitását fejezik ki. Mint egyik nyilatkozatában olvassuk: „Az eposz műfajmegjelölés nálam nem értelmezhető a régi módon. Az én eposzaim, ha hordoznak is anyagukban némi *cselekményszerűséget*, ha rendelkeznek is a *történelem* elemi vonásaival, mégis lírai versek, személyes vallomások, *eredendő himnuszok és siratók*.” Az eposz lírai átalakításával Juhász volta-képpen egy hosszú fejlődési folyamatot tetőzött be. Arra a — mű és olvasó kapcsolatának közegében végbemenő — műfaji átalakulásra gondolunk, amelynek során az utóbbi évszázad alatt megváltozott az eposz információs töltése, evokatív hatása s ennek megfelelően egész természete. A klasszikus eposz ugyanis epikus információt vagy látomást adott. A *Zalán futását* úgy olvasta a reformkori magyar, mint a honfoglalás történetét vagy legalábbis az „ősi dicsőség” költői vízióját. Vörösmarty eposza ma már epikus mű gyanánt valóban élvezhetetlen vagy érdektelen alkotás. Egészen más azonban a helyzet, ha nem epikus dimenzióban, hanem líraiban közeledünk hozzá: megnyílnak előttünk a hatalmas költemény szépségei. A nagy eposzok — főként a romantika egyébként is áradó személyességgel átszótt alkotásai — lassanként átértelmeződtek az idők során. Shelley, Keats, Blake, Vörösmarty eposzai — függetlenül az alkotó szándéktól — lírai költeményekké váltak. Juhász pedig már tudatosan használja fel ennek a műfaji átalakulásnak a lehetőségeit.

Totális lírai univerzumot alkot tehát eposzaiban. Ő maga is arról beszél egy helyen, hogy a *Gyermekdalok*ban, vagyis az eposzi műfajnak és a szintetikus poétikának legkarakterisztikusabban megformált alakzatában a középkori katedrálisok architektonikus és szobrászati strukturáját követte; egyszerre épített szerkezetet és mintázott részleteket. Ez a két elem — a szerkezet és a részlet — a legszorosabban összefügg, mint építészeti és szobrászati Chartres, Reims és Köln templom-óriásaiban. A kettő egymás nélkül el sem képzelhető: a rózsablaknak vagy a vízköpőnek a szerkezet ad funkciót; a szerkezetnek viszont a részlet ad életet. Ez a kölcsönösség érvényesül Juhász „hosszú verseiben” is: az eposzi kompozíció és a szintetikus poétika szervesen összefügg, egymástól el sem választható. A kettő együtt teremti meg a Juhász-vers érvényes, szuverén alakzatát.